

POKYČIAI DARBO RINKOJE EKONOMINIO NUOSMUKIO METU: LIETUVOS ATVEJIS

Aušra Simanavičienė¹, Laura Užkurytė²

Kauno technologijos universitetas, Lietuva, ¹ausra.simanaviciene@ktu.lt, ²laura.uzkuryte@ktu.lt

Anotacija

Staigių ekonominių procesų kaita, pasisukusi neigiama linkme žymi įsiviraujančią ekonominio nuosmukio laikotarpį. Vieni pagrindinių rodiklių padedančių įvertinti esamą ekonominę-socialinę šalies ūkio būklės padėtį yra darbo rinkos rodikliai, kurie rodo, kad gyventojų užimtumo ir nedarbo problemos pastaruoju metu tampa ypač aktualios. Šiame straipsnyje analizuojami pokyčiai Lietuvos darbo rinkoje ir juos įtakojantys veiksniai. Atliktas Lietuvos darbo išteklių tyrimas parodė, kad nedarbo mastai šalyje per nevaldomai didėja, jų kontrolei skiriamas per mažas dėmesys ir tai žymi ilgalaikio nedarbo tendencijų įsiviravimą. Vartotojų apklausos tyrimas padėjo atskleisti vidines ekonomines problemas, darbdavių elgsenos neigiamus aspektus, kurių neatskleidžia statistiniai – ekonominiai rodikliai. Šių tyrimų rezultatai pagrindė mokslinius teiginius, kad didėjantis nedarbas yra tiesiogiai priklausomas nuo šalies ekonominių procesų, todėl vyriausybės politika ir priimami sprendimai recesijos laikotarpiu turėtų būti nukreipti į nedarbo sukeltamą nuostolių mažinimą ir pagalbą asmenims praradusiems savo darbo vietą.

Raktažodžiai: darbo rinka, darbo jėga, darbo ištekliai, nedarbas, migracija, ekonominis nuosmukis.

Įvadas

Straipsnio aktualumas ir naujumas. Staigių ekonominių procesų kaita, pasisukusi neigiama linkme žymi įsiviraujančią ekonominio nuosmukio laikotarpį. Vieni pagrindinių rodiklių padedančių įvertinti esamą ekonominę-socialinę šalies ūkio būklės padėtį yra darbo rinkos rodikliai, kurie rodo, kad gyventojų užimtumo ir nedarbo problemos pastaruoju metu tampa ypač aktualios.

Suformuluota mokslinė tema. Mažinti nedarbą ir didinti užimtumą yra politinė, socialinė ir ekonominė būtinybė kiekvienoje šalyje. Lietuvos integracija į ES, turėjo tiesioginį poveikį Lietuvos darbo rinkos struktūrai, sumažėjusiam nedarbo lygiui šalyje, tačiau 2008 metų makroekonominiai rodikliai, vėl sukrėtė darbo rinkos struktūrą. Mokslinė problema sietina su šalies vyriausybės vaidmeniu, kontroliuojant augantį nedarbą staigaus ekonominio nuosmukio metu.

Straipsnio tikslas: atlikti Lietuvos darbo rinkos struktūros tyrimą staigaus ekonominio nuosmukio metu.

Tyrimo objektas: Lietuvos darbo rinka. ***Tyrimo metodai:*** - mokslinės literatūros palyginamoji analizė, statistinių duomenų analizė; apklausa. Tiriant darbo išteklius, sąlyginai galima išskirti du aspektus: ekonominį ir socialinį. Apibūdinant darbo išteklius ekonominiu aspektu, nustatomi jų panaudojimo efektyvumo kriterijai, sprendžiamos darbo išteklių kiekybinės ir kokybinės identifikacijos problemos, išskiriami ir apibrėžiami ryšiai tarp darbo išteklių ir visuomenės vystymosi rodiklių. (Kinderis, 2004). Šiuo uždaviniu remiantis, sudaryta darbo rinkos matavimo rodiklių metodika, kuria remiantis savarankiškai apskaičiuoti ekonominiai darbo rinkos matavimo rodikliai: nedarbo lygis, aktyvumo lygis, užimtumo lygis ir darbo jėgos migracijos kryptys ir apimtys. Socialinis darbo išteklių tyrimo aspektas – tai visuomenės vystymosi rezultatų paskirstymo bei persikirstymo poveikio darbo išteklių kokybei bei kiekybei įvertinimas, persikirstymo kriterijų įvertinimas. (Kinderis, 2004). Socialinių procesų analizei pasirinktas anketinės apklausos metodas, leido išsamiau atskleisti nedarbo pasireiškimo šalyje formas, darbdavių poziciją darbuotojų atžvilgiu, sumažėjus apyvartai ir asmenų praradusių darbą socialinę būklę.

Ekonominio nuosmukio reiškinio formos

Ekonominių ciklų svyravimai nėra naujas reiškinys pasaulio ekonomikoje, tačiau daugeliu atveju šie procesai buvo lydimi didžiųjų pasaulinio masto reiškiniais. Nėra vieningo ekonominio atsakymo į klausimus, kurie veiksniai turi įtakos ekonominių ciklų susidarymui, kadangi jie apibūdinami kaip nenuspėjami, nereguliarūs ar nuolat pasikartojantys reiškiniai. Verslo ciklą identifikuoja keturios ekonominės stadijos: ekonominio augimo viršūnė, nuosmukio, lūžio ir pakilimo ciklai.

Mokslinių teorijų pagrindų išskiriamos trys ekonomikos teorijos aiškinančios ūkinės veiklos masto ir intensyvumo kilmę.

Klasikinės ekonomikos teorijos (t.y. pažiūrų, vyravusių iki Didžiosios krizės 1929-1933 metais) požiūriu, svyravimai ūkyje kyla dėl laikino disbalanso darbo rinkoje - darbo užmokesčio lygis pakyla per

aukštai ir darbo jėgos pasiūla dėl to ima viršyti paklausą, plečiasi nedarbas. Nedarbas lemia darbo užmokesčio kitimą, darbo jėgos paklausa padidėja, gamyba vėl ima augti ir grįžta pusiausvyra. Darbo užmokesčio lankstumas, buvo manoma, garantuoja pastovų, tik trumpam pertraukiamą visišką užimtumą. (Jakutis, Petraškevičius, Stepanovas ir kiti, 2007).

Dž. Keinsio ir jo šalininkų nuomone, ekonomikos nestabilumo pirminė priežastis yra privačių kapitalo investicijų lygis ir jo svyravimai. Investicijų dinamika savo ruožtu priklauso nuo visuminės paklausos struktūros ir jos elementų kitimo.

Trečioji pozicija, aiškinant ciklų priežastis, yra monetaristų pažiūra. Ekonomikos procesų dinamikos kaitą, teigė jie, lemia pinigų kiekis cirkuliacijoje, susijęs su įsibėgėjančia infliacija. Taigi ekonomikos nestabilumo pradinė priežastis - pinigų ūkio nestabilumas. (Jakutis, Petraškevičius, Stepanovas ir kiti, 2007).

Ekonominis nuosmukis (recesija) bendrąją prasmę ekonomikoje išreiškiamas kaip sumažėjęs ekonominio aktyvumo lygis, žymimas BNP smukimu kelis periodus iš eilės. Ekonominė recesija yra lydimą šių pagrindinių reiškinių: augančio nedarbo mastais, valstybės biudžeto deficito didėjimu, dėl mažiau surenkamų mokesčių ir didesnių socialinių išmokų nedarbą praradusiems asmenims; mažesnis įmonių pelningumas atsispindi krentančiose akcijų kursuose; mažėjantis infliacijos lygis; investavimo procesų sulėtėjimas. (The Impact of A Recession).

Kaip matyti iš atliktos ekonominių ciklų analizės, recesijos periodas yra tampriai susijęs su nedarbo lygio augimu šalyje. Kaip pažymi ekonomikos teorijos vadovėlio autoriai, nedarbas šiuo periodu yra ne tik nepagaminta produkcija, bet ir žmonių demoralizacija.

Ekonominių ir socialinių veiksnių poveikis darbo rinkos struktūrai

Mokslinėje ekonominėje literatūroje sutinkama nemažai įvairių teorijų, nagrinėjančių procesus darbo rinkoje. Remiantis įvairių autorių darbais išskirtinos dvi kryptys, studijuojančios procesus darbo rinkoje:

Pirma. Darbo rinkos teorija, analizuojanti darbo rinkos struktūrą, sudėtį, funkcionavimo galimybes, nagrinėjanti darbo našumo ypatybes (Klein, 1989), darbo jėgos išsidėstymo problemas (Krugman, 1991), bei pasiūlos ir paklausos pusiausvyrų būsenas.

Antra. Siauresnę darbo rinkos mokslinę sritį apimanti darbo ekonomikos teorija, analizuojanti techninės pažangos, globalizacijos procesų sąlygotus veiksniai bei įtaką darbo rinkai (Litler, 1985), infliacijos ir nedarbo veiksniai (McMullen, 1997), darbo užmokesčio diferenciacijas įmonės lygiu bei derybas ir santykius tarp darbdavių ir dirbančiųjų. Šiuolaikinė reinžineringo koncepcija padeda paaiškinti ir peržiūrėti anksčiau išskaidytas žinias, sujungiant į naujos kokybės darbo procesą (Beržinskienė, 2005).

Pasak Laužacko, (1995) nepriklausomai nuo to, kiek bebūtų personifikuota darbo rinkos samprata, pačia bendriausia ir labiausiai suprantama forma ji reiškia darbo vietų pasiūlos bei paklausos santykius ir jų sureguliuojimą. Atsiradus darbo rinkai, atsirado ir nedarbas, kuris suprantamas kaip darbo pasiūlos ir paklausos disbalansas. Taigi darbo rinkoje vyksta nuolatinė konkurencija tarp darbuotojų, kurie stengiasi gauti darbo vietą ar geriau apmokamą darbą.

Todaro, M. P. (1994) analizuodamas ekonominės plėtros procesus pažymėjo, kad darbo jėga yra itin svarbi ekonominės veiklos sudėtinė dalis, kadangi vykstantys ekonominiai procesai, kuriems didelį poveikį daro globalizacija, pabrėžia inovacijas ir žinias, pramonės augimą, pagrįstą moksliniais tyrimais, o visa tai reikalauja darbuotojų, turinčių daugiau sugebėjimų. Šia kryptimi darbo jėgos struktūrinius pokyčius analizavo (Markauskienė, Nikitina, 2002), įvertindamos kokie veiksniai formuoja naują darbo jėgos užimtumo struktūrą. Veikiama mokslo ir technikos pažangos, darbo jėgos struktūra nuolat kinta, kadangi naujos technologijos ir nauji valdymo metodai reikalauja kvalifikuotų ir išsilavinusių darbuotojų. Autorės pažymėjo, kad stipriau nedarbas palietė pasenusių ir nepaklausių profesijų atstovus, nesugebančius dirbti naujose, modernizuotose ūkio šakose, neturintį darbo patirties jaunimą, asmenis be kvalifikacijos ir be įgūdžių. (Markauskienė, Nikitina, 2002).

Išsami darbo rinkos sampratos analizė yra pateikiama Martinkaus, Sakalo, Savanevičienės (2006) išleistame leidinyje, kuriame dėmesys sutelkiamas į darbo išteklių ekonominius procesus ir jų valdymą. Autoriai pažymėjo, kad nedarbo lygis svyruoja priklausomai nuo šalies išsivystymo ir darbo rinkos socializacijos laipsnio, kuris pasireiškia vyriausybei ir profsajungoms aktyviai reguliuojant darbo rinkos procesus, ypač veikiant nedarbo lygį.

Taigi rinką veikia ne tik ekonominiai veiksniai (rinkos kaina, pasiūla ir paklausa). Egzistuoja socialinis aspektas, kuris suprantamas kaip veikiančių visuomeninių institutų (profsajungos, vyriausybės, įstatymų, diskriminacijos), kuri svarbi tik tam tikroms grupėms žmonių, bet ne visai darbo rinkai),

susiklosčiusių tradicijų kišimasis į darbo rinkoje vykstančius procesus. Šie visuomeniniai institutai padeda reguliuoti darbo rinką ir yra darbo socializacijos prielaida. (Martinkus, Sakalas, Savanevičienė, 2006).

Nedarbo sąvoką Rakauskienė, (2006) apibūdina kaip būklę, kai visuminių išlaidų apimtis yra per maža, kad būtų galima pasiekti visiško užimtumo būseną, todėl tokiu atveju valstybė privalo taip pat papildyti privačias išlaidas, kad visuminės išlaidos (privačių ir valstybinių išlaidų suma) būtų pakankamos, siekiant užtikrinti visiško užimtumo būseną ekonomikoje.

Pasak Palumickaitės ir Matuzevičiūtės, (2004) nedarbo ir užimtumo lygis kiekvienoje šalyje labai priklauso nuo tos šalies užimtumo politikos, kurios tikslas – formuoti racionalią gyventojų užimtumo struktūrą, didinti darbo ekonominį ir socialinį efektyvumą. Be to, užimtumo politika turi numatyti ir realizuoti nedarbo prevencijos ir profilaktikos priemones. Rengiant užimtumo programą konkrečioje šalyje, pirmiausia būtina įvertinti tos šalies darbo rinkos situaciją ir jos kitimo tendencijas bei bendrą ekonominę situaciją. Užimtumo politika negali būti atskirta nuo šalies ekonominės politikos.

Svarbu atsižvelgti į nedarbo augimo galimas pasekmes, kurios gali būti vertinamos keliais aspektais:

- siaurąją prasmę nedarbas skaudžiai paliečia žmogų, plačiąją prasmę – daro poveikį visai ekonomikai. Nagrinėjant nedarbo pasekmes siaurąją prasmę, pastebima, kad darbuotojai praranda darbo pajamas. Nedarbo pašalpos iš dalies kompensuoja pajamų netekimą nedarbo atveju, bet jų išmokėjimas turi griežtas išlygas, o išmokų dydis niekada nepasiekia turėtų pajamų lygio. Taigi, „nedarbas“ daugeliui asocijuojasi su individo ar šeimos finansiniais sunkumais. Kita šio reiškinio pusė, kai žmogus, ištumtas į priverstinį nedarbą, patiria psichologinę prievartą. Nedirbant prarandama darbo patirtis.
- Plačiąją prasmę nedarbas gali būti nagrinėjamas kaip darbo jėgos ir kitų gamybos išteklių neefektyvaus panaudojimo priežastis. Kai ekonomika nepajėgi sukurti pakankamai darbo vietų tiems, kurie nori ir gali dirbti, kai užimtumas krinta žemiau apibrėžto lygio, šalis netenka dalies nacionalinio produkto, kuris lieka nepagamintas. Bendra nuostolių suma susidaro dėl negamintų prekių ir paslaugų ir dėl išmokėtų nedarbo patalpų. Visi dirbantieji iš savo darbo užmokesčio moka nedarbo draudimui mokesčius ir vyriausybė kompensuoja bedarbiams pajamų sumažėjimą. (Markauskienė, Nikitina, 2002).

Remiantis atlikta mokslinės literatūros analize, charakterizuotas ekonomikos nuosmukio (recesijos) laikotarpis, tampriai susijęs su nedarbo lygio augimu šalyje. Išskirti ekonominiai ir socialiniai veiksniai, turinys poveikį darbo rinkos struktūrai, kuri matuojama nedarbo ir užimtumo lygiais. Šių teorinių išvadų pagrindimui atliktas tyrimas, kuriuo vertinama darbo rinkos situacija Lietuvoje.

Situacijos darbo rinkoje tyrimo metodologija ir rezultatai

Tiriant darbo išteklius, sąlyginai galima išskirti du aspektus: ekonominį ir socialinį. Apibūdinant darbo išteklius ekonominiu aspektu, nustatomi jų panaudojimo efektyvumo kriterijai, sprendžiamos darbo išteklių kiekybinės ir kokybinės identifikacijos problemos, išskiriami ir apibrėžiami ryšiai tarp darbo išteklių ir visuomenės vystymosi rodiklių. (Kinderis, 2004). Remiantis šiuo aspektu, atliekant Lietuvos darbo rinkos tyrimą, pritaikyti statistiniai – ekonominiai duomenys ir rodikliai, kuriuos apskaičiavus atskleista situacija Lietuvos darbo rinkoje.

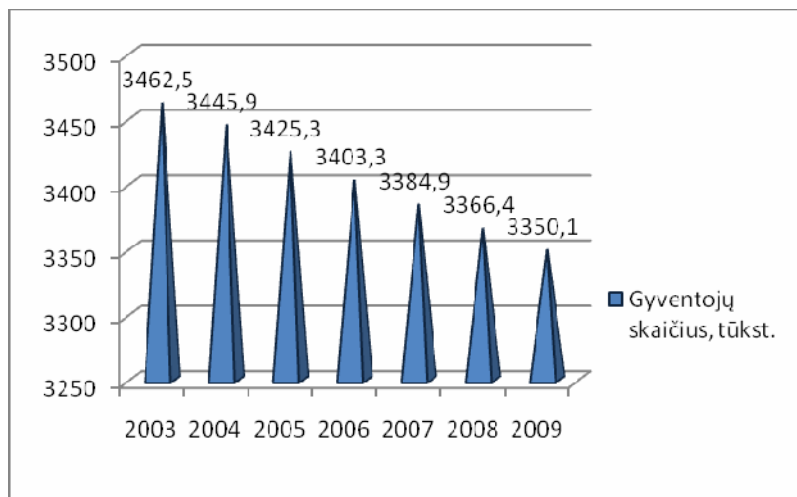
Socialinis darbo išteklių tyrimo aspektas – tai visuomenės vystymosi rezultatų paskirstymo bei perskirstymo poveikio darbo išteklių kokybei bei kiekybei įvertinimas, perskirstymo kriterijų įvertinimas ir t.t. (Kinderis, 2004). Remiantis šiais kriterijais sudarytas klausimynas ir atlikta atsitiktinė respondentų apklausa, kurios rezultatai atskleidžia kokybiškai išreiškiamus darbo rinkos rodiklius: nedarbo pasekmes, pokyčius esamose darbo vietose, darbdavių poziciją ir sprendžiamų problemų būdus.

Analizuojant procesus Lietuvos darbo rinkoje įstojus į Europos Sąjungą, tikslinga buvo pasirinkti gyventojų skaičių kaip pirminį demografinį rodiklį, kadangi šis rodiklis yra priskiriamas prie svarbiausių nedarbą mažinančių veiksnių. Šiuos teiginius patvirtina Sakalo, Leščinskienės (2008) atlikti nedarbo rinkos tyrimų rezultatai. Autoriai pažymėjo, kad Lietuvoje žymiai sumažėjęs gimstamumas sumažino jaunų darbuotojų skaičių, padidėjo pensinio amžiaus darbuotojų skaičius, atsirado būtinumas prailginti darbingo amžiaus trukmę.

Kaip matyti 1 paveiksle, nuo 2003 metų Lietuvos gyventojų skaičius kasmet mažėja (1992 m. sausio 1 d. buvo užregistruota 3706,3 tūkst.). Vertinant esamais 2009 metų sausio užfiksuotais duomenimis, oficialus Lietuvoje gyventojų skaičius nuo 2003 m. sumažėjo 112 tūkst. kas sudaro 3,25 proc. Gyventojų skaičiaus

mažėjimas tampriai buvo susijęs su sumažėjusiu gimstamumu ir netolygiai kintančiu, bet išlaikančiu nežymų augimą mirtingumu. Šie duomenys atsispindi neigiamame natūralios kaitos rodiklyje.

Kaip rodo ekonominiai rodikliai, mažėjant šalies gyventojų skaičiui, mažėja ir darbingo amžiaus gyventojų skaičius, o kartu – ir darbo jėgos pasiūla. Tačiau prieš pereinant prie nedarbo rodiklių vertinimo, reikalinga paanalizuoti migracijos iš Lietuvos apimtis.

1 pav. Gyventojų skaičius, 2003–2009 m, tūkst. (Pagal Lietuvos Statistikos departamento duomenis)

Pagal oficialius statistikos duomenis, 1990–2004 metais Lietuvos gyventojų skaičius dėl migracijos sumažėjo (migracijos saldo) 268,3 tūkst. žmonių (7,3 proc.). Iki 1994 metų natūralus prieaugis visiškai ar dalinai kompensavo migracijos nuostolius, o nuo 1994 metų gyventojų skaičius mažėjo dėl abiejų komponentų poveikio. Migracijos įtaka gyventojų skaičiaus mažėjimui 1994–2004 metais siekė 90 proc. Būtent šis aspektas – t. y. gyventojų skaičiaus mažėjimas, yra labiausiai matomas, jis dažniausiai akcentuojamas kaip pagrindinė emigracijos problema. (Sipavičienė, 2006).

Nuo 2003 metų, pagal statistinius duomenis, iš Lietuvos iki 2008 metų išvyko 157,6 tūkst. gyventojų. Pirmaisiais narystės Europos Sąjungoje (ES) metais emigrantų iš Lietuvos skaičius išaugo 1,4 karto ir sudarė 32,5 tūkst. (2005 m. emigravo 48,1 tūkst., 2006 m. – apie 27,8 tūkst. mūsų šalies gyventojų). Kaip matyti 1 lentelėje, didžiąją dalį emigracijos srautų sudarė nedeklaruoti išvykimai.

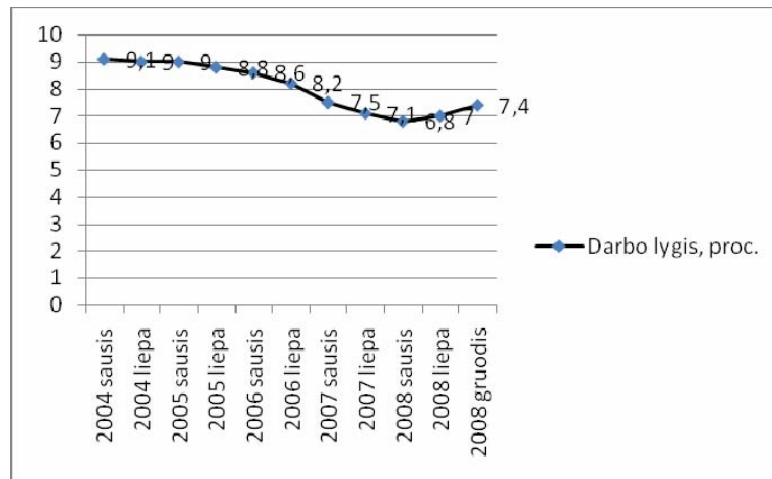
1 lentelė. Migracijos apimtys Lietuvoje, tūkst.žm.

	2003	2004	2005	2006	2007
Asmenys deklaravę ir nedeklaravę išvykimo	22,7	32,5	48,1	27,8	26,5
Asmenys deklaravę išvykimą	11,7	17,3	32,5	15,2	13,8
Asmenys nedeklaravę išvykimo	11,0	15,2	15,6	12,6	12,7

Statistikos departamento duomenys

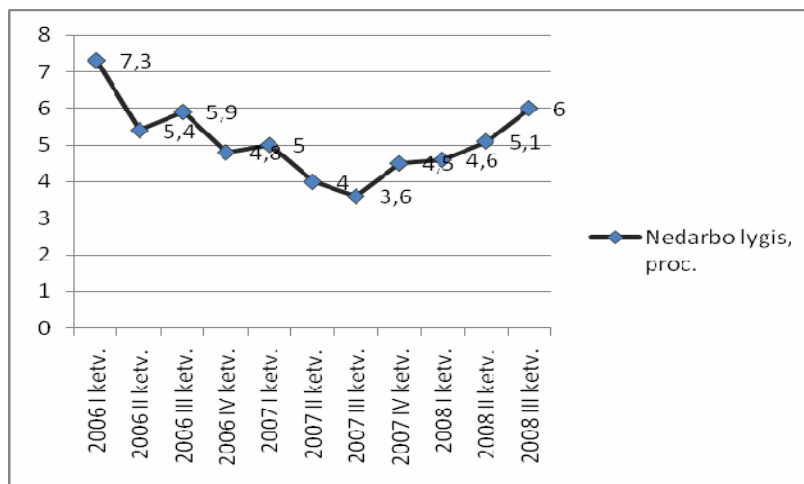
Kaip rodo atliktų mokslinių ir statistinių duomenų analizė, pagrindinė Lietuvos gyventojų migracijos priežastis buvo nedarbas, su kuriuo siejami ir kiti socialiniai veiksniai: didesnis atlygis, geresnės užimtumo garantijos, karjeros galimybės. Šie rezultatai skatina paanalizuoti pokyčius ES darbo rinkoje, nedarbo lygio atžvilgiu.

Kaip matome iš 2 paveikslo, žemiausias nedarbo lygis užfiksuotas ES darbo rinkoje buvo 2007 metų sausio mėnesį kuomet siekė 6,8 proc. Tačiau, plečiantis ekonomikos sulėtėjimo procesams, nedarbo lygis palaipsniui augo ir 2008 metų liepos mėnesį siekė 7 proc., kuomet gruodį jau užfiksuotas 7,4 proc. nedarbo lygis. Per 2008 m. gruodžio mėnesį bedarbių skaičius ES išaugo 300 tūkst., sudarydamas šiek tiek mažiau nei 18 mln.

2 pav. Nedarbo lygis ES, proc. (ES employment situation and social outlook, 2009 02)

Analizuojant pokyčius Lietuvos darbo rinkoje pastebima nedarbo mažėjimo tendencija nuo 2007 metų I ketvirčio kuomet užfiksuotas 5 proc. nedarbo lygis šalyje. (žr. 3 paveikslas). Sparčiai augant Lietuvos ekonomikai, ūkio augimas teigiamai įtakojo užimtumą, todėl ir pokyčiai darbo rinkoje plėtojosi darbo jėgai palankia kryptimi. Vyrų darbo jėga ypač sumažėjo 2006 metais 29 tūkst., o moterų 2005 metais 21,4 tūkst. Metinis nedarbo lygis 2006 m. siekė 5,6 procento, o 2007 m. sudarė 4,3 procento. 2007 m. šalyje buvo 69 tūkst. bedarbių – mažiausiai per pastaruosius penkerius metus. Mažėjant bedarbių skaičiui, gerokai sumažėjo ilgalaikių bedarbių, t.y. asmenų, ieškančių darbo vienus metus ir ilgiau, skaičius, kurių per 2007 metus sumažėjo beveik du kartus – nuo 40 tūkst. 2006 m. iki 22 tūkst. 2007 m.

3 pav. Nedarbo lygis Lietuvoje, proc.
 (Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos Statistikos departamento duomenis)

Tačiau lėtėjanti ekonominio augimo procesams ir šalies ūkio plėtrai pastebima neigiama - nedarbo lygio augimo tendencija Lietuvos darbo rinkoje. Nors 2008 m. pirmoje pusėje nedarbo lygis išaugo nežymiai, matyti, kad bendras laisvų darbo vietų lygis krinta. Lietuvos darbo biržos duomenimis, 2008 m. I darbo biržas kreipėsi 241 tūkst. asmenų. Tai yra 54 tūkst. daugiau negu 2007 m. Jau 2008 metų pabaigoje – gruodžio mėn. įregistruota 30 tūkst. žmonių, t.y. 2 kartus daugiau negu 2007 m. tuo pačiu laikotarpiu. 2009 m. antrąją savaitę į teritorines darbo biržas kreipėsi 11 tūkst. žmonių. (Lietuvos darbo biržos informacinis biuletenis, 2009).

Matomi nedarbo lygio augimo šalyje reiškiniai žymi darbo užmokesčio augimo sulėtėjimą, ypač statybų ir finansinio tarpininkavimo sektoriuose, kuriuose atlyginimų augimas pastaraisiais metais buvo sparčiausias, vis gausesnį asmenų besikreipiančių į šalies darbo biržą skaičių, sumažėjusių darbo paklausą.

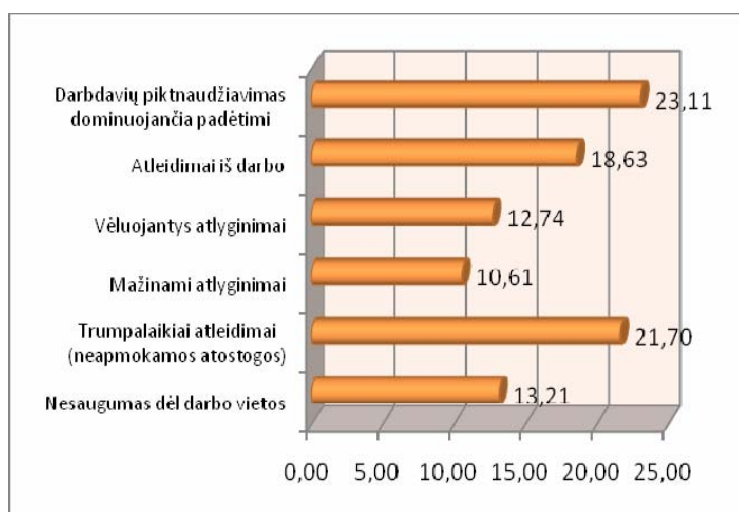
Prie atliekamo nedarbo lygio tyrimo buvo sudarytas klausimynas, į kurio klausimus turėjo atsakyti apklausoje atsitiktinai dalyvavę asmenys. Apklausos tikslas – įvertinti situaciją darbo rinkoje, išsiaiškinti ar

jaučiamos nedarbo augimo šalyje pasekmės, atskleidžiant darbdavių priimamus sprendimus sudetingėjant ekonominėms sąlygoms, darbo rinkoje vykdomą politiką siekiant sumažinti patiriamus nedarbo nuostolius. Apklausoje dalyvavo 110 respondentų, pasirinktų atsitiktine tvarka.

Atlikus apklausą, buvo gauti rezultatai apie jaučiamas nedarbo pasekmes Lietuvos darbo rinkoje ir susidariusios situacijos valdymo principus. Iš tyrimo rezultatų matyti, kad ekonominio sunkmečio metu šalies darbuotojai susiduria su šiomis aktualiomis problemomis:

- darbdavių piktnaudžiavimu dominuojančia padėtimi (23,11 proc.);
- atleidimais iš darbo (18,63 proc.);
- vėluojančiais atlyginimais (12,74 proc.);
- mažinamais atlyginimais (10,61 proc.);
- trumpalaikiais atleidimais (išleidimu neapmokamoms atostogoms) (21,70 proc.);
- nesaugumu dėl darbo vietos (13,21 proc.).

Apskaičiuoti rezultatai procentine išraiška išreikšti 4 paveiksle.

4 pav. Pagrindinės darbuotojų problemos ekonominio nuosmukio metu, proc.

Kaip rodo atlikto apklausos tyrimo rezultatai, darbdaviai siekdami sumažinti esamus nuostolius dėl apyvartos kritimo, sąnaudų išaugimo, išleidžia darbuotojus trumpalaikių, dažnai ir neapmokamų atostogų. Dalis darbuotojų atleista dėl įmonėms iškeltų bankroto bylų. Kitos atleidimų priežastys - įmonių struktūriniai pertvarkymai dėl nepalankios ekonominės situacijos ir darbo organizavimo pakeitimai. Atsiranda nenumatytos kliūtys susijusios su darbo užmokesčio mažinimu, kadangi pagal Darbo kodeksą, be darbuotojo sutikimo negalima mažinti darbo užmokesčio. Todėl šiuo atveju darbdaviui reikia susitarti ir atitinkamai pakeisti darbo sutartį. Nepavykus susitarti ir darbdaviui neįstengiant toliau mokėti tokio pat dydžio atlyginimo, darbdavys gali atleisti darbuotoją dėl ekonominių ar su įmonės reorganizavimu susijusių priežasčių, laikydamasis visų formalių procedūrų, kurios nurodytos įstatyme. Su darbuotojų mažinimo problema susiduria ne tik smulkaus ir vidutinio verslo įmonės, bet ir stambios žinomos organizacijos (bankai, draudimo bendrovės). Smulkiųjų verslo įmonių finansinė padėtis blogesnė, stambiujų atžvilgiu, kadangi jų veikloje didžiąją dalį sąnaudų sudaro darbuotojų atlyginimai, o jos yra priverstos atkakliau kovoti dėl klientų užsakymų, kiek įmanoma mažindamos veiklos išlaidas. Tyrimo dalyvavusieji pažymėjo, kad darbdaviai linkę yra piktnaudžiauti susidariusia situacija rinkoje, kadangi norėdami išvengti įstatymais numatytų su darbuotojų atleidimu susijusių išlaidų, vėluoja išmokėti atlyginimus, neperspėję iš anksto darbuotojų išmoka mažesnius atlyginimus, siekia, kad darbuotojas savo noru parašytų prašymą dėl atleidimo iš darbo. Tai rodo, per mažą dėmesį skiriamą šių procesų kontroliavimui, dėl kurių nukenčia reikalingos informacijos neturintys darbuotojai.

Išvados

Užimtumo lygis ir nedarbo problema tampa aktualia problema visose ES šalyse, ekonominio nuosmukio metu. Ekonominis nuosmukis kaip vienas iš 4 verslo ciklų pasižymi šiais ekonominiais-socialiniais procesais: nedarbo lygio augimu, investavimo sumažėjimu, vartojimo sumažėjimu, valstybės

biudžeto deficito ir skolos didėjimu. Lietuvoje ekonominis nuosmukis sąlygoja ne tik šiuos pagrindinius procesus, bet išsiskiria išaugusiu bankrutuojančių, nemokių įmonių skaičiumi.

Lietuvos darbo išteklių tyrimas parodė, kad nedarbo mąstai šalyje auga, gausiai didindami bedarbių gretas. Nedarbo augimas fiksuojamas ir ES darbo rinkoje, kas turės įtakos emigravusiems Lietuvos gyventojams. Su finansiniais sunkumais susiduriančios smulkaus verslo įmonės, siekia sumažinti veiklos išlaidas, kurios sudaro didžiąją dalį visų kaštų, todėl darbdaviai mažina darbuotojų atlyginimus, atleidžia dalį darbuotojų.

Atliktas vartotojų apklausos tyrimas padėjo atskleisti vidines socialines problemas, darbdavių elgsenos neigiamus aspektus, kurių neatskleidžia statistiniai – ekonominiai rodikliai. Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad didėjantis nedarbas yra tampriai priklausomas nuo šalies ekonominių procesų, todėl vyriausybės politika ir priimami sprendimai turėtų būti nukreipti į nedarbo sukeltų nuostolių mažinimą ir pagalbą asmenims praradusiems savo darbo vietą. Pagrindinis valstybės sprendimas siekiant spręsti nedarbo problemą šalyje yra organizuojamos profesinio mokymo priemonės, siekiant suteikti kvalifikaciją arba ugdyti profesinius gebėjimus ir įsitvirtinti darbo rinkoje.

Literatūra

1. Beržinskienė, D. (2005). Nepanaudotų užimtumo galimybių priežastys. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 5: Ernesto Galvanausko tarptautinė mokslinė konferencija. Šiauliai, N.5, p.38-41.*
2. Darbo biržos naujienos. (2009). Lietuvos darbo biržos informacinis biuletėnis. Nr.1 (134).
3. ES employment situation and social outlook. European Monitoring Centre on Change. Monthly monitor report: February, 2009.
4. Kinderis, R. (2004). Lietuvos darbo išteklių tyrimas. Klaipėda, Ciklonas.
5. Laužackas, R. (1995). Darbo rinka ir profesinis rengimas kaip jos valdymo veiksnys. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Kaunas. p.77-85.*
6. Markauskienė, A., & Nikitina, S. Gyventojų nedarbo ir užimtumo dinamika ir užimtumo perspektyvos. *Ekonomika ir vadyba – 2002: ekonomikos aktualijos. Kaunas, p. 51–52.*
7. Martinkus, B., & Sakalas, A., & Savanevičienė, A. (2006). Darbo išteklių ekonomika ir valdymas. Kaunas, Technologija.
8. Palumickaitė, J., & Matuzevičiūtė K. (2004). Darbo rinkos priemonių ekonominio efektyvumo įvertinimas Šiaulių apskrityje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. E.Galvanausko mokslinė konferencija. Šiauliai. p. 176-177.*
9. Rakauskienė, O.G., (2006). Valstybės ekonominė politika. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
10. Sakalas A., Leščinskienė E. (2008). Nedarbo mažinimo ypatumai Lietuvoje socialinių išmokų aspektu. *Ekonomika ir vadyba:2008, Nr.13, p. 666-672.*
11. Sipavičienė, A. (2006). Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė. Vilnius.
12. Todaro, M. P. (1994). *Economic development.* London: Longman.
13. Merriam-Websterio žodynas. Recesijos sąvokos apibrėžimas. Prieiga internetu: [http://www.merriam-webster.com/dictionary/recession\[1\]](http://www.merriam-webster.com/dictionary/recession[1])
14. About.com. Konsultacijų ir mokymų tinklalapis. Verslo ciklų sąvokos apibrėžimas. Prieiga internetu: http://economics.about.com/cs/studentresources/f/business_cycle.htm
15. Economics help. The Impact of A Recession. Prieiga internetu: <http://www.economicshelp.org/2008/07/impact-of-recession.html>

CHANGES OF LABOUR MARKET DURING THE RECESSION: IN CASE OF LITHUANIAN

Ausra Simanavičienė, Laura Uzkurytė

Summary

The science problem stated that to increase employment and to decrease unemployment is social and economic necessity in every country. The Lithuania integration to ES had direct influence to structure of Lithuania labour market, reduced level of unemployment, but macroeconomic indexes reversed market structure.

The unexpected vicissitude of negative economic processes signify period of recession. The main indexes of labour market help to indicate employment figures and unemployment problems. The object of work is Lithuanian labour market. So it was analysis of processes in Lithuanian labour market and factors which have influence to market structure. The purpose of work is to make research of Lithuanian labour market in recession period. The results of labour market research showed that the level of unemployment is related with economic processes, so government policy and decisions have to be diverting to reduction of unemployment damages and help the unemployed.

A sudden increase in unemployment signified slowdown of salary especially in the constructional and financial agency sectors, slumping of demand and growing number of registered unemployed. Small and medium sizes companies confronted with financial difficulties. These companies try to reduce activity outlay, so employers downsize, minimize salaries. The main decision of government is organizing of vocational training, to provide the right qualifications for the job.

Keywords: Labour market, labour force, labour resources, unemployment, migration, economic recession.